

УДК 342.95:347.998.85:35.072.22(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.24>

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Зелінська Яна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

У статті досліджуються суб'єкти зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Автором вказується, що розгляд та вирішення публічно-правових спорів в адміністративному судочинстві пов'язано із належним дотримання принципів адміністративного судочинства. Процесуальною перешкодою, яка трапляється під час розгляду та вирішення справ є зловживання процесуальними правами. Автором зазначається, що суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що дії (бездіяльність), які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства. Так, законодавець покладає обов'язок на учасників розгляду справи – добросовісно користуватися процесуальними правами, а зловживання процесуальними правами не допускається. У статті наводиться, що важливе теоретичне та практичне значення має визначення поняття та видів суб'єктів зловживання процесуальними правами, тому що зловживання процесуальними правами має різні форми прояву, залежить від статусу суб'єкта, наділення його певним колом процесуальних права, що у кожному конкретному випадку потребує надання оцінки судом з метою застосування заходів процесуального примусу до таких суб'єктів. Автор під суб'єктом зловживання процесуальними правами розуміє носія (реального та або потенційного) процесуальних прав та обов'язків, який недобросовісно їх використовує з метою створення перешкод для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення, затягування строків розгляду справи. Автором наводяться головні ознаки та види суб'єктів зловживання процесуальними правами. У статті наголошується, що суд в адміністративному судочинстві відіграє активну роль, у тому числі за своїм внутрішнім переконанням надає оцінку діям учасникам розгляду адміністративної справи, визнає їх діяння як зловживання процесуальними правами, застосовує правові наслідки та заходи процесуального примусу з метою досягнення завдання адміністративного судочинства.

Ключові слова: адміністративне судочинство, суб'єкти зловживання процесуальними правами, процесуальні права, недобросовісна поведінка, позивач, відповідач, треті особи, представник, суб'єкт владних повноважень.

CHARACTERISTICS OF SUBJECTS OF ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Zelinska Yana Sergeevna,
Doctor of Law, Associate Professor,
Associate Professor at Department of
Administrative Law
(Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine)

The article examines the characteristics of subjects of abuse of procedural rights in administrative proceedings. The article points out that consideration and resolution of public law disputes in administrative proceedings is associated with proper adherence to the principles of administrative proceedings. The procedural obstacle that occurs during the consideration and resolution of cases is the abuse of procedural rights. The author notes that the social danger of abuse of procedural rights in administrative proceedings lies in the fact that the actions (omissions) which constitute the content of such abuse of rights entail negative consequences which may manifest themselves for the parties to the case in the failure of the court to achieve the objectives of administrative proceedings. Thus, the legislator imposes an obligation on the parties to a case to use procedural rights in good faith, and abuse of procedural rights is not allowed. The article argues that it is of great theoretical and practical importance to define the concept and types of subjects of abuse of procedural rights, since abuse of procedural rights has various forms of manifestation, depends on the status of the subject, and the entitlement to a certain range of procedural rights, which in each case requires a court assessment with a view to applying procedural coercion measures to such subjects. The author defines the subject of abuse of procedural rights as a holder (real and or potential) of procedural rights and obligations who uses them in bad faith with the aim of creating obstacles to making a lawful and reasonable court decision, and delaying the timeframe for consideration of a case. In the article, the author outlines the main features and types of subjects of abuse of procedural rights. The article emphasises that the court plays an active role in administrative proceedings, including, based on its internal conviction, assessing the actions of the participants to administrative proceedings, recognising their actions as abuse of procedural rights, and applying legal consequences and measures of procedural coercion in order to achieve the objective of administrative proceedings.

Key words: administrative court proceedings, subjects of abuse of procedural rights, procedural rights, unfair behaviour, plaintiff, defendant, third parties, representative, public authority.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком в удосконаленні системи судочинства у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України, є запровадження дієвих механізмів запобігання зловживанню учасниками процесу своїми процесуальними правами, ефективних інструментів реагування на неналежну поведінку учасників судового процесу, що призводить до затягування розгляду справи шляхом внесення змін до законодавства [1]. Зазначений напрямок стосується і здійснення адміністративного судочинства. Досягнення завдання адміністративного судочинства під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів нерозривно пов'язано із дотримання принципів адміністративного судочинства відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2]. Процесуальною перешкодою,

яка трапляється під час розгляду та вирішення справ є зловживання процесуальними правами. Суспільна небезпека зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві полягає у тому, що діяння, які становлять зміст такого зловживання правом, спричиняють настання негативних наслідків, що можуть проявлятися для учасників справи у недосягненні судом завдань адміністративного судочинства. Так, під час реалізації принципу змагальності в адміністративному судочинстві учасники розгляду адміністративної справи мають можливість розпоряджатися своїми процесуальними правами, таким чином активно впливати на розгляд та вирішення адміністративної справи по суті. При цьому, законодавець покладає обов'язок на учасників розгляду справи – добросовісно користуватися процесуальними правами. Порухення зазначеного обов'язку призводить до зловживання процесуальними правами. Слід зауважити, що дисбаланс процесуальних прав та обов'язків учасників процесу, який пов'язаний із їх різним процесуальним статусом, породжує недобросовісну поведінку, а також різну практику судів щодо застосування процесуальних заходів примусу. Критеріями добросовісності є врахування інтересів іншої сторони, здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків. Аксиоматичним є твердження, що зловживання правом – це, у першу чергу, порушення норм законної поведінки учасника процесу. Важливе теоретичне та практичне значення має визначення поняття, ознак та видів суб'єктів зловживання процесуальними правами, тому що зловживання процесуальними правами має різні форми прояву, залежить від статусу суб'єкта, наділення його певним колом процесуальних права, що у кожному конкретному випадку потребує надання оцінки судом з метою застосування заходів процесуального примусу до таких суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувати питання характеристики суб'єктів зловживання процесуальними правами необхідно через призму визначення суб'єктів адміністративного судочинства. У зазначеному аспекті необхідно врахувати дослідження вчених-процесуалістів у різних галузях науки. У широкому значенні ці питання розкривалися у наукових працях таких вчених, як О. М. Андруевича, О. В. Бачуна, Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенка, О. В. Бобровика, О. М. Дубенка, О. О. Малиновського, О. О. Мілетич, В. Я. Настюка, А. С. Олійник, Н. Б. Писаренко, В. Ю. Поліщука, Т. Т. Полянського, В. В. Рєзнікової, О. Я. Рогача, М. І. Смоковича, А. О. Ткачук, О. С. Ткачука, та інших. Наукові доробки зазначених вчених відіграли провідну роль у дослідженні головних питань адміністративного судочинства, однак, питання характеристики суб'єктів зловживання процесуальними правами увага майже не приділялася, що актуалізує зазначену тему.

Формулювання цілей статті. Метою статті є характеристика суб'єктів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві шляхом наведення дефініції, ознак, окреслення кола суб'єктів зловживання процесуальними правами з метою швидкого виявлення факту зловживання процесуальними правами та подальшого вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних складників зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві є суб'єкти зловживання процесуальними правами. Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, а зловживання процесуальними правами не допускається (ч. 1 ст. 45 КАС України). Перед визначенням суб'єктів зловживання процесуальними правами, необхідно звернутися до визначення суб'єктів адміністративного судочинства.

Звернемося до наукових досліджень щодо визначення суб'єктів адміністративного судочинства. Під суб'єктами адміністративного судочинства розуміють: 1) носіїв

(потенційних або реальних) прав та обов'язків в адміністративних процесуальних відносинах з приводу відправлення правосуддя адміністративними судами (О. В. Бачун) [3, с. 40]; 2) учасників розгляду справи та учасників, які сприяють відправленню правосуддя в адміністративному судочинстві (В. М. Бевзенко, О. М. Дубенко) [4, с. 170; 5, с. 128]; 3) суб'єктів, які своїми діями можуть активно впливати на перебіг процесу, сприяючи його виникненню, та які вступають у процес для захисту своїх прав чи прав інших осіб, якщо це передбачено законом (О. М. Андруневич) [6, с. 12]. Тож, суб'єкти адміністративного судочинства є широким, комплексним поняттям, яке охоплює поняття суб'єктів зловживання процесуальними правами. Обов'язковою інтегративною ознакою є наявність у суб'єкта адміністративного судочинства процесуальних прав та обов'язків, за допомогою яких буде здійснюватися розгляд та вирішення справи, а отже – буде досягнуто завдання адміністративного судочинства.

Предметом нашого дослідження є характеристика саме суб'єктів зловживання процесуальними правами як більш вузького поняття у порівнянні із суб'єктами адміністративного судочинства. У зазначеному аспекті доцільно звернутися до загального теоретичного положення зловживання правом. Так, під зловживання правом розуміється як протиправна поведінка, яка ґрунтується на бажанні суб'єкта правовідносин задовольнити свої потреби, бажання всупереч законним інтересам інших осіб (фізичних, юридичних осіб, держави тощо) [7, с. 190]. Наведена дефініція свідчить про те, що зловживання будь-яким правом неможливе без наявності суб'єкта, який буде мати протиправну мету, реалізуючи права.

Про зазначене свідчать здобутки вчених та судова практика у цій царині, звернемося до них. На думку А. О. Ткачук, серед суб'єктів зловживання процесуальними правами слід виділити сторони, треті особи, представники, зокрема органи та особи, які мають право звертатися до суду [8, с. 125]. У свою чергу, Д. А. Козачук вважає, що суб'єктом зловживання процесуальними правами може бути будь-який учасник процесу, так як наділений процесуальними правами та обов'язками [9, с. 688]. На думку В. В. Резнікової, під суб'єктами зловживання процесуальними правами слід розуміти сторони, треті особи, прокурора, представники сторін, судовий експерт, посадові особи, а також суд [10, с. 36]. Такої ж думки дотримується В. Ю. Поліщук, вважаючи, що зловживати процесуальними правами може тільки учасник справи (уповноважений суб'єкт), який наділяється процесуальними правами [11, с. 7].

Правові позиції Верховного Суду, як правило, зводяться того, що під зловживання процесуальними правами розуміють умисні, несумлінні дії учасників розгляду справи, у формі вчинення дій, які є неспівмірними із наслідками, до яких вони можуть призвести, використання прав всупереч призначення з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження інших прав учасників, перешкоджання діяльності суду щодо правильного, своєчасного розгляду і вирішення справ, а також необґрунтованого перевантаження роботи суду (для прикладу, постанова Верховний Суд від 22.10.2020 у справі № 320/7/19) [12].

Екстраполюючи теоретичні положення та практичне тлумачення на предмет характеристики суб'єктів зловживання процесуальними правами, слід навести їх визначення, головні ознаки, види. Під суб'єктом зловживання процесуальними правами слід розуміти носія (реального або потенційного) процесуальних прав та обов'язків, який недобросовісно їх використовує з метою створення перешкод для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення, затягування строків розгляду справи.

Ознаки суб'єктів зловживання процесуальними правами: 1) носії процесуальних прав та обов'язків; 2) суб'єкти наділені процесуальним статусом; 3) використовують процесуальні права та обов'язки всупереч з їх дійсним призначенням – меті;

4) порушення норм законної поведінки – наявність недобросовісної поведінки; 5) негативний вплив на процесуальні строки розгляду справи; 6) метою використання процесуальних прав є створення перешкод для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення, затягування строків розгляду справи.

Види суб'єктів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві можна простежити через наведення класифікації. За межею реалізації процесуальних прав: 1) реальних (суб'єкти, які допустили зловживання процесуальними правами; 2) потенційні (суб'єкти, які у майбутньому можуть допустити зловживання процесуальними правами. За значенням у розгляді адміністративної справи : 1) обов'язкові учасники розгляду справи (позивач, відповідач) ; 2) необов'язкові учасники розгляду справи (треті особи, які заявляють самостійні вимоги, треті особи, які не заявляють самостійні вимоги, представники, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач, свідок, помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник).

Позивач як суб'єкт зловживання процесуальними правами недобросовісно використовує як загальні (ст. 44 КАС України), та спеціальні (ст. 47 КАС України) процесуальні права. Позивачем в адміністративній справі можуть бути громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень (ч. 2 ст. 46 КАС України). Позивач може зловживати правом на подання безпідставної позовної заяви, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, безпідставно змінити предмет, підставу позову, збільшити розмір позовних вимог, маніпулювати під час визначення адміністративної юрисдикції, заявити безпідставний відвід судді, не подати докази, не з'явитися у судове засідання без поважної причини та інші. У випадку подання безпідставного позову, суд визнає такі дії зловживання процесуальними правами та може повернути позовну заяву. У ст. 169 КАС України не передбачається такої підстави, що є недоліком та потребує внесення змін до зазначеної статті. Однак, у правових позиціях Великої Палати Верховного Суду йдеться про те, що наявність зловживання процесуальними правами шляхом подання безпідставного позову є підставою для повернення позовної заяви [13]. Доцільно звернутися до практики Європейського суду з прав людини ЄСПЛ, в правових позиціях якої неодноразово порушувалося питання про факти зловживання процесуальними правами, зокрема, щодо недобросовісних дій позивача. Так, ЄСПЛ звертав увагу у своїх рішеннях про те, що позовна заява, яка подається до суду повинна бути обґрунтованою, містити підстави для звернення до суду, не містити висловлювань, які виходять за межі нормативної лексики, нормальної та легітимної критики. Для прикладу, рішення ЄСПЛ у справі «Гросс проти Швейцарії» [14]. Така позиція ЄСПЛ узгоджується із ст. 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. [15], в якій регламентуються умови прийнятності звернення до суду та передбачається, що суд вважає неприйнятною заяву, яка несумісна з положеннями Конвенції та Протоколів до неї, є явно необґрунтованою та є проявою зловживання правом на її подання. Зазначена підстава неприйнятності заяви є інструментом фільтрації безпідставних заяв, які заважають належним чином здійснювати процесуальні обов'язки. Будь-яка спроба ввести в оману суд повинна розцінюватися як зловживання процесуальними правами [16, с. 137].

Відповідач як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Відповідачем в адміністративній справі є суб'єкт владних повноважень, якщо інше не встановлено цим Кодексом (ч. 2 ст. 46 КАС України). Відповідач наділяється як загальними (ст. 44 КАС України), так і спеціальними (ст. 47 КАС України) процесуальними

правами. Зловживання процесуальними правами з боку відповідача може проявлятися у неподанні відзиву на позовну заяву, ненаданні доказів, які витребовуються, неявки у судове засідання без поважної причини, одночасне оскарження з позивачем судових рішень в апеляційній інстанції та інші зловживання. Наявність суб'єкта владних повноважень в адміністративному судочинстві обумовлює спеціальні наслідки та особливі повноваження адміністративного суду у випадку зловживання процесуальними правами.

Третя особа як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги, можуть зловживати процесуальними правами шляхом подання безпідставного позову, неявки у судове засідання без поважної причини (ст. 49 КАС України). Треті особи, які не заявляють самостійні позовні вимоги можуть зловживати процесуальними правами шляхом не подання пояснення, неявки у судове засідання без поважної причини.

Представники як суб'єкти зловживання процесуальними правами. В адміністративних справах інтереси сторін та третіх осіб можуть представляти представники (ст. 55 КАС України). Представником у суді може бути законний представник або адвокат. Законний представник самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах. Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки. Представники в судовому процесі можуть зловживати тим ж процесуальними правами та обов'язками, що і сторони та треті особи. Для прикладу, повноваження адвоката підтверджуються довіреністю або ордером, договором про надання правової допомоги відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [17]. Однак, зловживання може проявлятися у неподанні документів, які підтверджують їх повноваження. Зазначення неправдивих відомостей у згенерованому ордері з метою поновлення строку звернення до суду є зловживанням процесуальними правами. Представником в адміністративному судочинстві може бути прокурор, правовий статус якого визначається Законом України від 14 жовтня 2014 р. «Про прокуратуру» [18]. Прокурор здійснювати представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Свідок як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Відповідно до ч. 1 ст. 65 КАС України свідком є будь-яка особа, якій відомі обставини, які необхідно з'ясувати у справі. Свідок може зловживати процесуальними правами шляхом неявки у судове засідання без поважної причини, надавати неправдиві відомості щодо обставин справи. У судове засідання свідок може викликатися як з ініціативи суду, так і з ініціативи учасників справи. Зокрема, у випадку зловживання процесуальними правами свідком шляхом неявки у судове засідання без поважної причини, сторона у справі або представник можуть подати клопотання про повторний виклик свідка та про застосування заходу процесуального примусу у вигляді приводу.

Експерт як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Експерт – це особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (ст. 68 КАС України). Процесуальний статус експерта визначається ст. 68 КАС України та Законом України «Про судову експертизу» [19]. Експерт може зловживати процесуальними правами шляхом заявлення необґунтованих клопотань про надання йому додаткових матеріалів справи чи опитування учасників справи або свідків,

викладення у висновку експерта фактів, які не стосуються предмета дослідження та обставин справи ознайомлюватися з матеріалами справи, відмова бути присутнім під час проведення процесуальних дій, які стосуються предмета та об'єктів дослідження.

Експерт з питань права як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Відповідно до ст. 69 КАС України експертом з питань права є особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Ініціативу щодо виклику експерта з питань права проявляє суд, тому неявка у судові засідання експерта з питань права буде розцінюватися як зловживання процесуальними правами.

Спеціаліст як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) (ст. 70 КАС України). Спеціаліст у адміністративному судочинстві може зловживати процесуальними правами шляхом неявки у судові засідання без поважної причини, необгрунтованої відмови надавати консультацію або роз'яснення.

Перекладач як суб'єкт зловживання процесуальними правами. Перекладач – особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми (ст. 71 КАС України). Зловживання процесуальними правами перекладачем може проявлятися у неявці у судові засідання, наданні неправильного перекладу. Помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник розпорядник теж можуть бути суб'єктами зловживання процесуальними правами шляхом невиконання своїх організаційних обов'язків.

В адміністративному судочинстві особлива роль належить і суду. По-перше, суддя організовує ведення судового процесу, координуючи діяння учасників справи, орієнтуючи їх своїми словами, вказівками, питаннями, коментарями [20, с. 169]. По-друге, суд за своїм внутрішнім переконанням надає оцінку діям учасникам розгляду адміністративної справи, визнає їх діяння як зловживання процесуальними правами, застосовує правові наслідки та заходи процесуального примусу з метою досягнення завдання адміністративного судочинства.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що у парадигмі дослідження суб'єктів зловживання процесуальними правами важливе теоретичне та практичне значення відіграє визначення поняття, головних ознак та видів суб'єктів зловживання процесуальними правами. Адже головною метою принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами є гарантування добросовісного використання учасниками справи своїх процесуальних прав. З метою виконання завдання адміністративного судочинства важливим напрямом вдосконалення чинних норм законодавства є окреслення кола суб'єктів зловживання процесуальними правами з метою швидкого виявлення факту зловживання процесуальними правами, застосування заходів процесуального примусу та оптимізація запровадження дієвих механізмів протидії таким зловживанням.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України 11.06.2021. № 231/2021. Офіційний Вісник України. 2021. № 48. Ст. 2963 .

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
3. Бачун О.В. До визначення категорії «суб'єкт адміністративного судочинства» при розгляді справ адміністративними судами. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 6. С. 38–42.
4. Бевзенко В. М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми : монографія. К.: Прецедент, 2010. 475 с.
5. Дубенко О. М. Деякі проблеми визначення видів суб'єктів доказування в адміністративному судочинстві. *Вісник Національного ун-ту внутрішніх справ*. 2009. Вип. 34. С. 165–171.
6. Андруневич О. М. Суб'єкти адміністративного судочинства. Автореф.12.00.07., Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України Львів, 2012. 23 с.
7. Рогач О. Я. Зловживання правом : теоретико правове дослідження монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.
8. Ткачук А. О. Зловживання процесуальними правами у цивільному процесі : дисер. ... канд. юрид. наук. : 081. Право. Київ, 2020. 207 с.
9. Козачук Д. А., Басалюк Н. В., Таркін В. П. Зловживання учасниками процесу процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 685–689.
10. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 31–37.
11. Поліщук В. Ю. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: автореф. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 19 с.
12. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 22.10.2020 у справі за № № 320/7/19. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385069>.
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.03.2019 у справі за № 9901/34/19. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013341>.
14. Judgment European Court of Human Rights. Case «Gross v. Switzerland» 30 September 2014/ (67810 | 10. URL.: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Gross%20v.%20Switzerland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-146780%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Gross%20v.%20Switzerland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-146780%22]})).
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
16. Erdal U., BakIrcl H. Article 3 of the European Convention on Human Rights. A practitioner`s handbook. Switzerland. 2006. 278 p. URL.: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/23595.pdf>.
17. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509.
18. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.
19. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
20. Цвіркун Ю. І. Розгляд та вирішення в адміністративному судочинстві справ щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності колегіальних суб'єктів публічної адміністрації : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 533 с.